

УДК 821.161.2: 82-1

ББК 83.3 (4Укр)6

ФІЛОСОФСЬКА ЛІРИКА ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИЯВ РЕФЕРЕНТНОЇ ЛІРИКИ

О. С. Деркачова

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра філології і методики початкової освіти педагогічного
Інституту; 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Мазени, 10;
тел. +380(3422) 2-31-49; e-mail: olga_derkachova@ukr.net*

У статті розглянуто особливості філософської лірики у контексті референтної. Проаналізовано принципи зображення світу у філософській референтній ліриці. Визначено її особливості в умовах “заблокованості”.

Ключові слова: референтна лірика, філософська лірика, творчість.

Філософська лірика відбиває художньо всезагальне у людській свідомості, а також переживання цього всезагального. Основу філософської лірики становить субстанційне, втілене в ліричному образі переживання. Поет повинен вибудувати свою гіпотезу буття, переживши конфлікт між думкою і світом.

До проблем філософської лірики зверталися А. Гризун, С. Руссова, Р. Халілов, О. Шостак та інші. А. Дмитровський, наприклад, запропонував тематичну класифікацію такої поезії: натурфілософська, морально-філософська, соціально-філософська. Н.Мазепа звертається до таких тем філософської лірики, як природа і час. Р. Співак пропонує типологічний структурний аналіз. Однією з найгрунтовніших праць є дослідження Елеонори Соловей «Українська філософська лірика», в якому вивчено українську філософську лірику від її витоків до другої половини ХХ ст., проведено типологію та з'ясовано поетикальні особливості.

Мета нашого дослідження – простежити особливості філософського струменю у референтній ліриці, до якої належить соцреалістична лірика, а також з'ясувати, яким чином тогочасні поети реалізовували свою концепцію світобуття.

Особливим виявом референтної лірики була філософська лірика, що розвивалася в умовах “заблокованості” (термін Ліни Костенко), під дією “простоти тоталітарного мислення” (М. Мамардашвілі) [6, с.204]. На думку Е. Соловей, “поезія В. Мисика, І. Муратова, Л. Первомайського, М. Рильського, М. Бажана склала в підрадянський період магістральну лінію розвитку філософської лірики, засвідчивши у цих умовах тяглість жанру, його незнищенність, своєрідну регенерацію з регіональних потреб літератури, яка завдяки своїм внутрішнім законам естетичного саморозвитку нездоланно прагне повноти й повноцінності” [6, с.204]. Це

була “магістральна лінія”, а причиною її магістральності були позалітературні чинники. Підведення видових понять під родові, уподібнення, зіставлення минулого і теперішнього, вічного з минушим, життя і смерті слугувало подальшій еволюції стильових систем. “Для цих поезій характерна особлива світобудова: художній час тут тяжіє до вічності, простір – також до максимального розширення...” [6, с.205]:

*Він зважився на втому, й спеку,
І ночі, де таївся барс,
На подорож таку далеку,
Як в наші дні політ на Марс.
Як тихо тут! Як мертво, голо
Сіріють кручі! Та не вір
Цій тиші: тут проходив Поло,
Ту пролягає шлях до зір [2, с.84].*

Відбувається пізнання вічних цінностей, визначається авторська позиція щодо них. До ключової проблеми належить проблема місця поета у світі, важливість того, що він робить. Ця тема звучить, наприклад, у вірші М. Рильського «Одужання»:

*Хіба моїх не треба слів,
Палких, немов мушкетний порох,
Серед бійців і ковалів,
Серед одважних і бадьорих?
О сонце в сивому плащі,
О праці славної вітрило,
О творчі райдужні дощі,
О всеосяжна людська сило! [5, с.159]*

Поезія розпочинається спостереженням хворого ліричного героя за життям міста за вікном. Ці спостереження виливаються у роздуми: а що він сам може дати цьому місту, чи поцінована його праця. Ці роздуми поєднуються з реалістичними описами навколишнього: “То сірим снігом вритий дах, То в дощовому переливі”, “о дзвоне крапель весняних” тощо. І. Франко стверджував, що предметом літератури є “правдивий живий чоловік, людська одиниця і людська громада”. Протиставлення “людської одиниці” та “людської громади” яскраво виражене у цій поезії. Це протиставлення є візуальним – вікно, яким поділено світ на дві частини: світ людей і світ ліричного героя. Останній наголошує, що це розмежування є вимушеним (звернімо увагу на заголовок – «Одужання»): «Дивлюсь, ще кволий, у вікно...». Він намагається уникнути протиставлення, влитися у “людську громаду”:

*Хіба ж не треба рук моїх
Для виросту садів вишневих? [5, с.159]*

Вікно є своєрідною межею між уявним поетовим світом і світом реальним, що живе за вікном. Поет хоче вирватися з першого у світ реальний, оскільки там, на його думку, вирує справжнє життя, а також він хоче відчувати себе потрібним світові, людям.

Творчість як процес, діяння стає однією з ключових тем референтної філософської лірики (згадаймо роль митця у соцреалістичному каноні). Л. Первомайський присвятив цій темі окрему книгу «Уроки поезії», але у ній йдеться не лише про поета як особистість, а про сам процес творчості та його продукт:

*В словах є кров. Вони живуть, слова.
Твоє життя – не вигадана повість.
Не вбити пам'ять. І вона жива,
І поруч з нею не вмирає совість.
І якщо помилявся ти колись,
І мертве серце було в мертві груди,
Тепер прийшов останній суд – молись!
Ні пільги, ні пробачення не буде [4, с.363].*

Автор говорить про справжність слова, з яким не можна жартувати, оскільки воно є живим, його пам'ятатимуть навіть тоді, коли ти сам забудеш про нього. Поезія, на думку автора, – дуже серйозна річ, то не іграшка, не брязкальце:

*Душа поезії – не рима,
Не брязкальце для диваків.
Її субстанція незрима
Палахкотить поміж рядків [4, с.365].*

Творчий досвід мислиться як значна частина життєвого досвіду. Тому теми творчості, поезії, поета стають домінуючими у філософській українській ліриці. Теми творчості “як діяння, як найвищої чи найяскравішої форми самореалізації людини, «опредмечування» її кращих, суто людських рис і здібностей, нарешті як заперечення марноти скороминущого людського існування...” [6, с.214]

Оскільки референтна лірика – це повоєнна лірика, то не дивно, що поети звертаються до теми війни і повоєнного життя, але не лише фіксують відбуле, а й розмірковують над темою життя і смерті. Наприклад, поезія В. Мисика «Старший». У заголовку закодовано і тему твору, що звучить у першому рядку поезії: “Син повернувся до своєї хати...”. Одразу стає зрозумілим, що мова йде про старшого сина, що один-єдиний прийшов з війни. Він повертається на руїни до старої матері:

*Постарілася, низько похилилась,
Пригорбилася, тяжко зажурилась,
Бо ж із п'ятьох лише один прилинув.
Розпитує, де чотирьох покинув, -
І ніби трішечки старій сердито,
Що старший сам прийшов, а їх убито [2, с.64].*

Мисик не оспівує радість перемоги життя над смертю. Герой наче відчуває комплекс провини за своє життя, за те, що загинули молодші, за те, що пустив ворога на рідну землю:

*Син п'є понуро, все те розуміє,
А матері розрадити не вміє [2, с.64]*

Повернення солдата з війни супроводжується не радістю, а гіркою і сумом. Враження пригніченості підсилюється такою деталлю: “Розмили балку березневі води...”. Тобто подія відбувається у березні на тлі брудного снігу та оголеної похмурої природи. Автор задає вічне питання, не отримуючи відповіді на нього: чому одні помирають, а інші живуть? У чому сутність життя, коли тобі вдається його втримати?

Вказівка на час є характерною для референтної лірики. У філософському аспекті маємо складну взаємодію часових планів:

*Чом же так суворо, а не втішно?
Буряно, бентежно, а не ніжно?
Не дрімотно в тиші, а турботно?
В полі не сновійно, а мертвотно,
І тікає в куряві отара?
Бо десь близько – буря,
Чорна хмара [3, с.131].*

Це уривок з поезії І. Муратова «Червень 1942 року». Написано його було значно пізніше за зображувані події. “Час, означений у заголовку, зображено як умовно-теперішній, але з відомим майбутнім, причому конкретний зміст “майбутнього”, все те, що постає уже в самому заголовку, – переведено у підтекст, передовірено читачеві, і йому ж адресовано багатозначну тривогу риторичних начебто запитань” [6, с.209]. Життєві реалії наповнено розширеним змістом: в образах бурі та хмари автор передає тривогу, що посилюється знанням реципієнта про те, про що йдеться у творі (підказка міститься у заголовку).

Зіткнення часових площин спостерігаємо й у вірші Л. Первомайського «Уривок». Сам заголовок наштовхує на роздуми: уривок з життя, уривок з історії, уривок з розмови... Ліричний герой повертається з фронту до Москви й одразу поринає у давно забуте буденне не фронтове життя, і раптом бачить дівчину, що промайнула повз нього:

*Мені назустріч в шапочці блакитній,
В блакитних рукавичках йшло дівча
З великими блакитними очима,
З живим весіннім блиском в тих очах,
І, дивлячись, звичайно, не на мене,
Але поверх моєї голови,
Завзято каблучками вибивало
По мокрому асфальту...[4, с.228]*

Автор використовує прийом контрасту: похмура, сіра, холодна вулиця і усміхнена дівчина немов сонячний промінчик. Дія начебто відбувається у теперішньому, але вже маємо перше зіткнення часових площин – весна та осінь. Наступне – зіткнення молодості та зрілості:

*...Дощ і вітер
Знов узяли мене в полон. Я йшов
І бачив те дитя перед собою.
Душа мовчала знов – мені здалось,
Що молодість моя пройшла повз мене*

І не спинилась... [4, с.228]

Таким чином, маємо зіткнення минулого з теперішнім.

Взаємодія часів постає й у вірші «Давнє фото». У цій поезії оживає стара фотографія:

*Худі, обшарпані і чорні, як старці,
З торбами й клунками ідуть вони не зблизька,
Солдатка з немовлям білявим на руці
І босі підлітки – хлопчата і дівчиська.*

*Попереду стара босоніж місить пил,
Лобатий дід бреде в калошах і онучах.*

До мертвої землі звисає небосхил

У димних пасмугах, важких і неминучих [4, с.428].

Але авторові відомо, що буде з людьми, які зображені на світлині. І це знання – “не пророцтво, а досвід, той гіркий і повчальний, що вимагає мужності і несе з собою мудрість, дає побачити «неявне», те, що взагалі за кадром” [6, с.210]:

*По спалені землі не стелиться й спориш,
Та вся вона твоя – і бідна, і широка,
За кадром ти сама на пагорбі стоїш
В пілотці зсунутій і з ФЕДом біля ока [4, с.428].*

Особливостями тогочасної філософської лірики є: підведення видових понять під родове, осягнення і переживання кардинальних буттєвих опозицій, єдність минулого, теперішнього і майбутнього часів, чуттєва конкретизація та образне доведення певної думки або істини, велика роль власне творчого досвіду. Предметність референтної лірики обумовила зображення буттєвих опозицій, авторський філософських концепцій через конкретні життєві явища та речі, що створює враження простоти, за якою прихована надзвичайна глибина.

Література

1. Мазепа Н.Р. Пoesия мысли (О современной философской лирике) / Н.Р.Мазепа. – К.: Наукова думка, 1968. – 124 с.
2. Мисик В. Твори: В 2-х т. / В.Мисик. – К.: Дніпро, 1983. – Т.1. Пoesії. – 335 с.
3. Муратов І. Твори: В 4 т. / І.Муратов. – К.: Дніпро, 1982. – Т.1. – 415 с.
4. Первомайський Л. Твори в 7-и т. / Л.Первомайський. – К.: Дніпро, 1985. – Т.1. – 533 с.
5. Рильський М. Вибрані твори / М.Рильський. – К.: Дніпро, 1977. – 352 с.
6. Соловей Е. Українська філософська лірика / Е.Соловей. – К.: Юніверс, 1999. – 368 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 19.12.2011 р.

Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором Корнійчук В.С.

**PHILOSOPHICAL LYRIC POETRY AS SPECIAL FORM
OF REFERENT POETRY**

O. S. Derkachova

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk; department
of philology and method of initial formation of pedagogical College;
76018, Ivano-Frankivs'k, Mazepa st., 10;
ph. +380(3422) 2-31-49; e-mail: olga_derkachova@ukr.net*

In the article the features of philosophical lyric poetry are considered in the context of referent lyric. Principles of image of the world are analyzed in philosophical referent poetry. Its features in the conditions of «block» are determined.

Key words: *referent poetry, philosophical poetry, creation.*